

ВІДЗИВ

офіційного опонента – Сбруєвої Аліни Анатоліївни

про дисертаційне дослідження Гюль Алі на тему «Становлення та розвиток університетської освіти Туреччини у XIX – на початку XXI століття» подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність звернення до проблеми, що є предметом розгляду у рецензованій роботі, зумовлена, перш за все, євроінтеграційними тенденціями розвитку нашої держави, зокрема перебудовою системи вищої освіти України відповідно до болонських принципів та стандартів; інтернаціоналізацією вітчизняної системи вищої освіти в цілому та кожного університету зокрема. Наведені міркування дають підставу для висновку про необхідність системного вивчення тенденцій розвитку освітніх систем країн Болонського клубу, до числа яких входять і Україна, і Туреччина.

Не викликає жодних заперечень визначення автором предмета дослідження (основні передумови, періоди й тенденції становлення та розвитку університетської освіти в Туреччині у XIX – на початку XXI століття) його мети та завдань.

Відповідно до предмета й мети дослідження дисертантом обґрунтовано територіальні та хронологічні межі, що обумовлені кардинально важливими історичними подіями у розвитку аналізованого процесу.

Достатню увагу приділив автор висвітленню у вступі до роботи методів дослідження. Зокрема, пошукачем використано широке коло *загальнонаукових методів* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, класифікація, порівняння) та *конкретно-наукових, а саме* – історико-ретроспективний, історико-структурний та історико-хронологічний методи, що сприяли повноцінній реалізації мети дослідження. Отже констатуємо, що одержані автором наукові результати не викликають сумніву, оскільки вони досягнуті завдяки доцільному використанню комплексу релевантних взаємопов'язаних методів дослідження.

Заслужують на позитивну оцінку кількісні та якісні характеристики *джерельної бази* рецензованого дослідження (438 найменувань, із них 86 – англійською, 141 – турецькою та 6 французькою мовою). Автор ретельно класифікував джерела. Вважаємо, що джерельна база відповідає вимогам до історико-педагогічного дослідження. На підтвердження нашого висновку наведемо, зокрема, той факт, що у роботі використано невідомі широкому загалу українських дослідників матеріали архіву Стамбульського університету (Istambul, Basbakanlik Osmanli Arsivleri (BOA)).

Чітко й лаконічно виклав дисертант наукову новизну рецензованого дисертаційного дослідження, яка полягає в тому, що у дослідженні на основі цілісного наукового аналізу здійснено історико-педагогічне дослідження становлення та розвитку університетської освіти Туреччини з початку XIX до початку XXI століття; визначено основні періоди її розвитку в окреслених хронологічних межах; виокремлено історичні, соціально-економічні, соціокультурні та організаційно-методичні передумови становлення та розвитку університетської освіти Туреччини; окреслено провідні тенденції цього процесу на кожному з етапів; досліджено вплив політичних, соціокультурних і організаційно-економічних механізмів на процеси модернізації університетської освіти Туреччини.

Не позбавлена рецензована робота і *практичного значення*, яке полягає в тому, що запропоновані автором матеріали та висновки щодо передумов, періодів й тенденцій становлення та розвитку університетської освіти Туреччини досліджуваного періоду можуть бути використані органами державної влади України з метою творчого запозичення досвіду Туреччини у реформуванні вітчизняної вищої освіти; викладачами вищої школи у процесі підготовки майбутніх фахівців в університетах, зокрема використані під час викладання навчальних предметів «Історія педагогіки» та «Порівняльна педагогіка»; студентами та аспірантами – при написанні кваліфікаційних робіт.

Відзначимо активну апробацію матеріалів та висновків дослідження на 11 представницьких міжнародних конференціях, у тому числі одній зарубіжній (Болгарія) та 4 всеукраїнських.

Основні результати дисертаційної роботи відображено у 10 одноосібних наукових публікаціях, серед яких: 4 статті у провідних наукових фахових виданнях України, 4 статті у закордонних наукових періодичних виданнях (Польща, Казахстан, Болгарія), 2 статті у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Дисертаційна робота чітко структурована. Зміст роботи відповідає меті й завданням дослідження а також існуючим у сучасній історії педагогіки методологічним підходам до розв'язання досліджуваних проблем.

У *першому розділі* роботи – «Становлення та розвиток університетської освіти Туреччини як історико-педагогічна проблема» – охарактеризовано історіографію проблеми та її джерельну базу, окреслено понятійно-термінологічний апарат дослідження; визначено методологічні підходи до вивчення процесу становлення та розвитку університетської освіти в Туреччині у досліджуваний період.

Предметом розгляду стало широке коло історичних та наукових джерел, обґрунтовану класифікацію та періодизацію яких цілком кваліфіковано здійснює автор у п.1.1. Пошукач робить висновки щодо пріоритетних напрямів наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних фахівців, присвячених досліджуваній проблемі; висловлює цілком обґрунтовані судження щодо недостатньо розроблених її аспектів.

Позитивно оцінюємо зусилля автора щодо характеристики понятійно-термінологічного апарату дослідження. Заслуговує на схвалення той факт, що Гюль Алі не обмежується прийнятими в сучасній теорії вищої освіти визначеннями базових понять дослідження, як от «вища освіта», «університетська освіта», «система університетської освіти», «реформування системи університетської освіти», «модернізація», «вестернізація», а дає достатньо розлогі та науково грамотні коментарі, які сприяють кращому

розумінню специфічного національного (турецького) контексту розвитку вищої освіти.

Суттєву увагу приділено у роботі характеристиці методологічних підходів до висвітлення досліджуваної проблеми. Так, у п.1.2. автором з'ясовано сутність системного, синергетичного, формаційного, модернізаційного, наративного, культурологічного, етнокультурного, соціокультурного та персонологічного підходів, що застосовувались у роботі. Висвітлено також особливості застосування методів, що віднесені у вступі до групи конкретно-наукових, а саме історико-порівняльного, історико-генетичного та історико-хронологічного. Застосування названих методів дозволило автору обґрунтувати періодизацію становлення та розвитку університетської освіти Туреччини відповідно до певних критеріальних ознак.

У *другому розділі* дослідження Гюль Алі – «Становлення системи вищої освіти Туреччини та її реформування у 1789 – 1922 рр.» автором обґрунтовано основні передумови зародження університетської освіти в Туреччині; досліджено особливості організації навчання в перших вищих навчальних закладах країни; визначено особливості впливу реформ Танзимату на структуру системи вищої освіти країни в ХІХ столітті; проаналізовано просвітницькі ідеї вчених-реформаторів епохи Танзимату.

З великим знанням справи, гордістю і любов'ю до історичного минулого своєї батьківщини автор характеризує початковий період розвитку вищої освіти Туреччини, що можна узагальнено назвати періодом медресе. Дуже докладно, з нашої точки зору, у розділі схарактеризовано суспільно-політичні процеси, що спонукали владу до освітніх реформ. Пошукачем вичерпно окреслено структуру, зміст, особливості організації та фінансування вищої освіти; послідовність виникнення у контексті реформ Селіма ІІІ цілої низки спеціалізованих вищих шкіл а згодом – і Стамбульського університету – славетного Darulfunun-i Osmani.

В контексті реалізації персонологічного підходу до висвітлення досліджуваної проблеми Гюль Алі характеризує педагогічний доробок

славетних представників турецької інтелігенції, що здійснили певний внесок у розвиток вищої освіти в країні. Об'єктами вивчення стали як державні та церковні діячі, так і освітяни-теоретики та практики, що впливали на позицію влади та громадську думку, сприяли відкриттю конкретних закладів освіти, працювали у вишах, писали навчальні посібники тощо. В цілому авторові вдалося переконати нас у багатстві теоретичних та практичних надбань турецької інтелігенції, показати її внесок у розвиток вищої освіти досліджуваного періоду, тобто епохи Танзимату.

У *третьому розділі* «Тенденції розвитку університетської освіти в Туреччині у 1922 – 2001 рр.» автором досліджено стан університетської освіти в країні у ХХ столітті, визначено причини та напрями її радикальної реструктуризації у період від 1981 р. до початку ХХІ століття. Підкреслимо, що саме цей період став найбільш напруженим, багатим на події, плідним на кількісні і якісні зміни у розвитку університетської освіти Туреччини.

З метою з'ясування та науково переконливого обґрунтування тенденцій розвитку вищої освіти у досліджуваний період автор опрацював великий масив статистичної інформації, аналітичних доповідей міжнародних організацій, наукових розвідок турецьких, українських, канадських та деяких інших дослідників, інтернет-сайти сучасних університетів тощо. Досліднику вдалося, на нашу думку, відтворити дух потужних процесів політичних змін, якими багата історія Туреччини ХХ століття, схарактеризувати їх вплив на радикальні трансформації системи вищої освіти, показати динаміку швидких кількісних змін досліджуваного освітнього феномену.

Нарешті, Гюль Алі розробив систему рекомендацій щодо використання досвіду розвитку університетської освіти Туреччини в Україні в умовах її адаптації до загальноєвропейських освітніх стандартів. Позитивно, що рекомендації є адресними, стосуються всіх головних суб'єктів, що здійснюють вплив на розвиток вищої освіти у нашій державі.

Висновки до роботи містять змістовні узагальнення, що дозволяють достатньо чітко визначити тенденції розвитку досліджуваного феномену на

всіх історичних етапах, що визначені хронологічними межами рецензованої наукової розвідки.

Додатки до роботи достатньою мірою ілюструють положення та узагальнення, сформульовані у тексті дослідження.

Зміст автореферату адекватно відображає основні положення і висновки, викладені в тексті дисертації.

Позитивно оцінюючи наукову новизну і практичне значення дослідження Гюль Алі, вважаємо за необхідне висловити зауваження та побажання щодо його удосконалення, які здебільшого мають дискусійний характер.

- Достатньо проблематичним, на нашу думку, є визначення хронологічних меж дослідження. По-перше, вони охоплюють надто великий для кандидатської дисертації період: більш ніж століття, що зумовлено особливостями історичного розвитку досліджуваного освітнього феномену. Однак автор свідомо виходить далеко за рамки навіть цих меж, приділяючи велику увагу характеристиці діяльності медресе, які були започатковані ще у 30-х рр. XIV ст. та вищих спеціалізованих шкіл, що почали створюватися з 30-х рр. XVIII ст. Вважаємо, що прагнення автора системно висвітлити становлення та розвиток вищої освіти Туреччини від моменту зародження до початку XXI ст. дещо зашкодило детальному розгляду особливостей вищої освіти у другій половині XX – на початку XXI ст. (структура, зміст, кадровий потенціал, наукові дослідження, міжнародні зв'язки тощо) через обмежений обсяг дисертаційної роботи.

Дещо розчаровує верхня хронологічна межа – 2001 рік, хоча це судження, ми розуміємо, суперечить попередньому про надто тривалі хронологічні межі. Пояснюючи своє зауваження підкреслимо, що у 2001р. Туреччина вступила у Болонський процес, отже досвід сучасних змін видається нам більш цікавим для аналізу і порівняння з вітчизняними болонськими трансформаціями, ніж події далекої сивої давнини.

- Рецензована робота являє собою історико-педагогічне дослідження,

предметом якого є основні передумови, періоди й тенденції становлення та розвитку університетської освіти в Туреччині у певний історичний період. До числа передумов становлення і розвитку університетської освіти в Туреччині автор відносить *історичні, соціально-економічні, соціокультурні та організаційно-методичні*. Отже, дослідник намагається врахувати як зовнішні передумови – політичного, економічного, соціокультурного характеру, так і внутрішні – педагогічні (*організаційно-методичні*).

Центральне місце, як і у кожному історико-педагогічному дослідженні, посідає у роботі характеристика періодів розвитку досліджуваного освітнього феномену. Автором визначено критерії, за якими здійснено таку характеристику. Ними стали: *політичні, соціально-економічні та культурні* зміни в суспільстві. Тобто, власне педагогічний аспект змін як критерій періодизації розвитку університетської освіти нажаль відсутній, що знайшло відображення як у назвах більшості періодів (перші реформи університетської освіти Селіма III; передтанзиматний період; період Танзимату; післятанзиматні реформи; республіканські зміни; відродження ісламу, збільшення кількості навчальних закладів та їх подальша модернізація; радикальна реструктуризація університетської освіти, викликана євроінтеграційними процесами) так і в цілому у домінуванні подій політичної історії у характеристиці періодів.

- Суттєву увагу приділяє автор визначенню методологічних засад дослідження, про що вже йшлося у нашому аналізі. Однак претензії та застосування дев'яти методологічних підходів нам здаються надмірними, оскільки характеристика кожного з численних підходів у тексті роботи отримала лише анотаційний характер.

- Проявом застосування одного із заявлених автором методологічних підходів – *персонологічного* є характеристика просвітницьких ідей вчених-реформаторів епохи Танзимату. Нажаль автор не є послідовним у застосуванні названого підходу: ідеї діячів наступних періодів розвитку університетської освіти не стали предметом розгляду.

- Потребує удосконалення культура посилань на джерела. У ряді випадків дослідник не називає джерел (авторів, сторінок), які вказує у дужках в кінці абзацу, не коментує їх, що не дозволяє виокремити позицію автора з питання, що є предметом розгляду.

У цілому вважаємо, що дисертація **Гюль Алі на тему «Становлення та розвиток університетської освіти Туреччини у XIX – на початку XXI століття»** є завершеним самостійним і оригінальним дослідженням, яке за характером фактичного матеріалу, ступенем його якісного аналізу, рівнем новизни і значущості результатів повністю відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними, згідно з Постановою Кабінету міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р.), що дає підстави для присудження **Гюль Алі** наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

А.А. Сбруєва